

Філософія

УДК 130.1: 316.33: 316.35

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18029688>

**Особливості відчуження українських біженців та механізми їх
комунікації з українською державою в умовах війни**

Амма Алефтіна Володимирівна,

аспірантка кафедри філософії та політології,

Житомирський державний університет

імені Івана Франка, м. Житомир, Україна,

<https://orcid.org/0009-0003-5876-760X>

Прийнято: 06.12.2025 | Опубліковано: 23.12.2025

***Анотація.** Метою статті є аналіз особливостей процесу відчуження українських біженців від української держави і суспільних інституцій в ситуації російсько-української війни. Для досягнення поставленої мети використано метод системного аналізу щодо розуміння різних аспектів відчуження біженців від українського суспільства та метод порівняльного аналізу – під час дослідження відчуження українських біженців в різних країнах прибуття та в контексті їх приналежності до різних вікових груп.*

У статті встановлено, що однією з магістральних форм відчуження в сучасному українському суспільстві є поява внаслідок військової агресії РФ мільйонів внутрішньо переміщених осіб та біженців з нашої держави, які виявилися відчуженими від своїх домів, свого життєвого світу, робочих місць і опинилися без засобів для виживання. Хоча демографічна ситуація в Україні в умовах російсько-української війни залишається складною через

велику кількість біженців з країни, високу смертність і низьку народжуваність, дані на кінець 2024 р. спростовують поширювані російськими пропагандистами наративи про прагнення значної частини українців залишити Україну. З'ясовано, що незважаючи на ці випробування, більшість українців прагнуть розбудовувати саме українську державу.

Доведено, що ключовими механізмами реінтеграції українських біженців та налагодження їх комунікації з українською державою у післявоєнний період є вирішення проблем демобілізації, виявлення та покарання воєнних злочинців, налагодження поліцейських функцій та судової системи, розвиток громадських організацій і самоврядування, забезпечення в Україні гідної оплати праці, грантові програми для підприємців, доступне житло і програми пільгового кредитування, доступ до освіти і перекваліфікації у відповідності та ін.

Ключові слова: відчуження, біженці, внутрішньо переміщені особи, реінтеграція біженців, українське суспільство, російсько-українська війна.

Features of the alienation of Ukrainian refugees and mechanisms of their communication with the Ukrainian state in wartime

Aleftina Amma,

Graduate Student of Philosophy and Political Science Department,
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0003-5876-760X>

Abstract. *The purpose of this article is to analyze the peculiarities of the process of alienation of Ukrainian refugees from the Ukrainian state and social institutions in the context of the Russian-Ukrainian war. To achieve this goal, the method of systematic analysis was used to understand various aspects of the*

alienation of refugees from Ukrainian society, and the method of comparative analysis was used to study the alienation of Ukrainian refugees in different countries of arrival and in the context of their belonging to different age groups.

The article establishes that one of the main forms of alienation in modern Ukrainian society is the emergence, because of military aggression by the Russian Federation, of millions of internally displaced persons and refugees from our country who have been alienated from their homes, their lives, their jobs, and found themselves with no means to survive. Although the demographic situation in Ukraine remains difficult due to the large number of refugees from the country, high mortality, and low birth rates amid the Russian-Ukrainian war, data from the end of 2024 refute the narratives spread by Russian propagandists about the desire of a significant portion of Ukrainians to leave Ukraine. It has been established that, despite these challenges, the majority of Ukrainians want to establish a Ukrainian state.

It has been proven that the key mechanisms for reintegrating Ukrainian refugees and establishing their communication with the Ukrainian state in the post-war period are resolving the issues of demobilization, identifying and punishing war criminals, establishing police functions and the judicial system, developing civil society organizations and self-government, ensuring decent wages in Ukraine, grant programs for entrepreneurs, affordable housing and preferential lending programs, access to education and retraining in accordance with, etc.

Keywords: *alienation, refugees, internally displaced persons, refugee reintegration, Ukrainian society, Russian-Ukrainian war.*

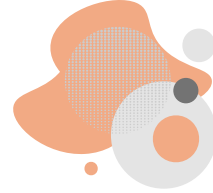
Постановка проблеми. В ситуації російсько-української війни, яка розпочалася ще в 2014 році, українське суспільство пройшло значну еволюцію у різних сферах соціального буття. Окрім різних форм відчуження, пов'язаних з воєнними діями і карантинними заходами в межах боротьби з

пандемією Covid-19, український соціум паралельно опинився в ситуації загрози технологічного відчуження людини внаслідок діджиталізації, автоматизації і роботизації різних сфер виробництва. При цьому екзистенційною загрозою існуванню української ідентичності й української держави є виїзд з країни мільйонів громадян у статусі біженців від військових дій. І більшість з цих людей становлять люди продуктивного віку і діти. Їх відчуження від української держави і українського суспільства може мати загрозливі наслідки для післявоєнної відбудови і відродження України.

З огляду на це, практична значущість дослідження базується на необхідності вивчення механізмів відчуження українських біженців у країнах прибуття, з'ясування їх ставлення до української держави і вироблення механізмів комунікації з ними з боку держави і громадянського суспільства з метою повернення їх на Батьківщину в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика відчуження людини у суспільстві належить до вічних проблем у філософській парадигмі. Різні форми відчуження людини розглядалися у працях таких мислителів, як Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель, Л. Фейєрабах, К. Маркс, М. Вебер, П. Сорокін, Е. Дюркгейм, Ж.-П. Сартр, А. Турен, Ж. Бодріяр Ф. Фукуяма та ін. У розумінні Г. Гегеля відчуження людини постає у двох формах: об'єктивацією як «виходом назовні» її свідомості та опредметненням або уречевленням чогось, відсторонення продуктів діяльності людини від свого творця. І відбувається це у двох світах. Один з них – «це світ реальності, або самого його відчуження, а другий – світ, що його дух, підносячись над першою сферою, вибудовує собі в ефірі чистої свідомості» [1, с. 337]. На відміну від Г. Гегеля, у філософії марксизму відбулося формування концепту економічного відчуження, відсторонення людини від праці, згідно з яким в умовах капіталізму, «робітник став товаром, і щастя для нього, якщо йому вдається знайти покупця» [2, с. 486]. Такий тип відчуження марксист

розглядали як відчуження людини у «відношенні до продуктів своєї праці». В умовах інформаційного суспільстві відчуження людини розглядав Ж. Бодріяр, який вважав, що перебування людини у віртуальній реальності якісно змінює її природу, її свідомість і тілесність. І як наслідок, у віртуальному світі «настає кінець тіла, його історії, його перипетій» [3, с. 67].

Поряд з цим співвідношення відчуження людини з бідністю в українській державі, феномени економічної нерівності, бідності поколінь, неочікуваної раптової бідності досліджували вітчизняні науковці Н. Войтович та Б. Бричка [4, с. 19]. Натомість у дослідженнях Е. Лібанової, С. Полякова та Ю. Когатько проблематика зростання відчуженості громадян від української держави розглядається через призму бідності працюючих, бідності пенсіонерів і сімей з дітьми [5; 6]. Проблематика зростання відчуження людини в Україні пов'язується і з технологічною глобалізацією, діджиталізацією виробництва. Цій тематиці присвячені дослідження О. Піщуліної [7, с. 86] та Н. Ковтун і О. Поліщук [8]. В інших дослідженнях Н. Ковтун проаналізовано різні аспекти професійного, мовного та інформаційного відчуження в умовах соціально-економічної і геополітичної нестабільності [9; 10; 11]. Ґрунтовний аналіз інформаційних ресурсів підтримки українських біженців провела українська дослідниця С. Закірова, яка запропонувала інформаційні ресурси для біженців умовно класифікувати за різними критеріями: за національно-територіальними і географічними межами запропонованого матеріалу; за цільовою аудиторією користувачів; за власниками і засновниками ресурсу [12, с. 75]. Інший український дослідник В. Кириченко зробив порівняльний аналіз соціально-психологічних портретів українців і поляків в умовах війни і дійшов висновку, що елементи відчуження між ними пов'язані з тим, «що між українцями й поляками існує позитивна ідентифікація на рівні позитивних рис особистості та диференціація (відмінність) на рівні негативних рис особистості» [13, с. 51].

Світоглядне відчуження українських біженців а також особливості їх духовної опіки знайшло відображення у працях української дослідниці Л. Филипович, яка зауважила, що в умовах війни перед українськими біженцями, окрім широкої палітри життєвих випробувань, «постає велика кількість викликів саме духовного порядку». І пов'язані вони з впливом «антиукраїнських церковних структур (переважно російських чи проросійських), які перетворюють українських тимчасових переселенців на об'єкт власних ідеологічних диверсій та атак» [14, с. 291]. У свою чергу Д. Ткач запропонував низку механізмів повернення українських біженців в післявоєнний період, які містять як економічні, так і психологічні та культурні фактори [15, с. 284]. Вони містять в собі чинники, розпочинаючи від пільгового кредитування до широких можливостей у навчанні і перекваліфікації у відповідності з новітніми вимогами ринку праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на певний інтерес до дослідження проблематики відчуження українських біженців від української держави і соціуму в умовах російсько-української війни, досі залишаються недостатньо проаналізованими особливості цього процесу і можливі механізми його подолання.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є аналіз особливостей процесу відчуження українських біженців від української держави і суспільних інституцій в ситуації російсько-української війни. На підставі заявленої мети у статті поставлено такі завдання: 1) проаналізувати сутнісні ознаки процесів відчуження українських біженців в ситуації військових дій; 2) розкрити специфіку відчуження українських біженців від української держави і суспільства в умовах російсько-української війни; 3) розкрити механізми і способи подолання відчуження українських біженців від української держави та їх реінтеграції в українське суспільство.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети у дослідженні використано метод системного аналізу, що реалізується під час аналізу сутнісних проявів та етапів відчуження біженців від українського соціуму в умовах російсько-української війни. Поряд з цим було застосовано метод порівняльного аналізу відчуження українських біженців у різних країнах прибуття та в контексті їх приналежності до різних вікових груп.

Дискусії та результати дослідження. В умовах геополітичної та соціально-економічної нестабільності в сучасному світі активізують процеси відчуження як на індивідуальному, так і суспільному рівнях буття. У широкому контексті відчуження постає як «фундаментальна метаморфоза людської діяльності, наслідки якої (як і сам процес) стають невіддільними її суб'єктами» [16, с. 89]. Відчуження людини у такому розумінні постає як її відсторонення від певного об'єкта, під час якого відбувається втрата самою людиною реального значення в певній системі соціокультурного буття або розуміння нею втрати сенсу і важливості для неї інших процесів і феноменів.

В різні періоди розвитку цивілізації відчуження набувало різних форм у контексті індивідуального і соціального буття людини. В сучасному українському суспільстві однією з найбільш кардинальних форм відчуження є поява внаслідок неспровокованої агресії РФ мільйонів внутрішньо переміщених осіб в Україні та біженців з нашої держави в інших державах. Згідно з сайтом Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України (ІОЦ) в Україні на 13 червня 2025 року було зареєстровано 4574174 внутрішньо переміщених осіб. З них 81,09 % становили дорослі і 18,91 % – особи до 18 років [17]. За офіційними даними Міжнародної організації з міграції (ІОМ) за два роки з початку повномасштабного вторгнення більше 14 мільйонів українців, що становило майже третину населення змушені були залишити свої домівки. З них понад 6, 5 мільйона осіб досі перебувають за межами України як біженці [18]. Мільйони українців виявилися відчуженими

від своїх домівок, від свого життєвого світу, робочих місць, втратили практично все своє майно і опинилися без засобів для виживання. І однією з найбільших проблем для сучасного українського суспільства і державних органів є проблема реінтеграції внутрішньо переміщених осіб всередині України і повернення українських біженців з інших країн.

І якщо в перші місяці від початку повномасштабного вторгнення ще були надії на швидке закінчення війни і повернення біженців в Україну, то з кожним місяцем і роком тривалості війни ці надії стають все більше ілюзорними. Згідно з опитуваннями українських біженців в країнах ЄС, більшість з них задоволені своїм теперішнім становищем. А відтак, вони все більше відчужуються від українського суспільства і схильні залишитися в країні теперішнього перебування. За результатами опитування українських біженців у Німеччині, Польщі та Чехії упродовж 20-26 квітня 2024 року, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), повністю задоволеними своїми умовами проживання у новій країні є 28 % респондентів, а 38 % – виявилися скоріше задоволеними. Натомість про скоріше незадоволеність умовами проживання заявили 26 % опитаних, 6 % повністю незадоволені, а 8 % опитаних заявили, що їм важко сказати [19]. При цьому 7 % опитаних біженців стверджували, що вони вже мають громадянство іншої (крім України) країни, а ще 12 % подали документи на нове громадянство та чекають на рішення. 34 % опитаних українських біженців заявили, що не подавали і не планують робити цього. Поряд з цим 45 % респондентів хотіли б отримати громадянство іншої країни [19].

Разом з тим, респонденти-біженці, відповідаючи на питання, чітко ранжували фактори, які сприяють відчуженню від українського суспільства. Необхідними для повернення в Україну вони назвали нормальну роботу критичної інфраструктури (34 %) і безпеку (34 %), житлове питання (26 %) та завершення повномасштабного вторгнення Росії (26 %). І лише 16 %

респондентів говорили про можливість знайти роботу в Україні та 13 % опитаних позиціонували необхідність забезпечення умов для дітей відвідувати школу/садок [19]. На квітень 2024 р. 50 % українських біженців заявляли, що вони планують повернутися в Україну [19]. Утім, чим довший термін перебування в новій країні, і чим тривалішою є російсько-українська війна, тим більше біженців будуть залишатися у країнах перебування.

Характерним маркером відчуженості від України серед біженців є їх інтерес до новин про останні події в житті нашої держави. 34 % з опитаних біженців прямо заявили, що не цікавляться інформацією про Україну, 11 % – обрали варіант «важко відповісти» і лише 5,56 % – відповіли, що «отримують інформацію про Україну» [19]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що за три роки повномасштабного вторгнення з боку РФ доволі значна частина біженців з України поступово втрачають зв'язок з Батьківщиною. Відтак постає гостре питання, яка частина з них повернеться в Україну. При цьому, не лише українське суспільство і українська держава, мають робити все для зменшення рівня відчуження біженців. Вони самі мають бути зацікавленими повернутися і докладати для цього належних зусиль.

Дещо інші результати дало дослідження, оприлюднене у вересні 2024 року КМІС щодо готовності жителів України отримати громадянство іншої країни. На запитання «А якби Вам зараз без умов надали громадянство США або ЄС, Ви б поїхали для постійного проживання в ці країни?» у жовтні 2020 році 28 % опитаних дали відповідь про готовність отримати таке громадянство. Однак у вересні 2022 р. кількість таких українців скоротилася до 7 %, що пояснюється частково й тим, що значна частина бажаючих вже виїхали з України як біженці від війни. У вересні 2024 року кількість бажаючих отримати громадянство іншої країни зросла до 19 %. При цьому 79 % українців заявляли, що навіть за умови отримання громадянства США чи країн ЄС, все одно залишилися б жити в Україні [20]. Зростання кількості

тих, хто хотів би отримати інше громадянство в 2024 році, пояснюється продовженням війни і віддетермінованістю перспектив її завершення.

Вкрай важливим показником у контексті політичного відчуження українців через отримання громадянства іншої держави мають результати настроїв молоді України. Якщо у жовтні 2020 р. 46 % молодих громадян України (18-29 років) прагнули отримати громадянство США чи країн ЄС, у вересні 2022 року кількість таких українців скоротилася до 13 %, а у вересні 2024 р. кількість молодих людей, які бажають отримати громадянство іншої країни, зросла до 26 % [20]. Незважаючи на деяке зростання кількості молоді, яка прагне виїхати з України, не менше 74 % молодих українців на кінець 2024 року заявляли про своє прагнення жити в українській державі.

Аналізуючи рівень відчуженості українців в умовах російсько-української війни, слід зауважити, що ключовою характеристикою світовідчуття українців є зростання рівня стресових ситуацій на фоні воєнних дій. На грудень 2024 року лише «10 % населення України не переживали жодної стресової ситуації, а 87 % українців потрапляли щонайменше в одну стресову ситуацію» [21]. У 2023-2024 роках були зафіксовані найгірші показники по стресогенності українців, розпочинаючи з 2000 року. Майже «40 % населення (39 %) переживали бомбардування і обстріли, 30 % пережили чи продовжують переживати розлуку з близькими... (26 %) пережили смерть близьких у 2024 році, приблизно такий самий відсоток пережили хворобу близьких (23 %), а 18 % хворіли самі» [21].

Рівень стресового навантаження дещо зростає із заходу на схід України. Так «на Заході України стрес переживали 90 % опитаних, в Центрі – 86 %, на Півдні – 92 % і на Сході – 97 %» [21]. На рівень стресогенності громадян суттєво не впливали ні статевий і груповий розподіл, ні їх майновий статус. Не менше 57 % населення України готові терпіти військові виклики стільки,

скільки це буде необхідним [21]. При цьому більшість населення України чітко усвідомлюють екзистенційний характер російсько-української війни.

З 2024 до березня 2025 року рівень щасливих українців знизився з 69 % до 58 %. Але це відбулося не за рахунок зростання кількості нещасливих, а за рахунок збільшення кількості невизначених. «24% заявили, що вони однозначно щасливі, а 34 % обрали варіант «Скоріше так, ніж ні». Ще 25 % респондентів відповіли «і так, і ні», що відображає неоднозначність їхнього ставлення до власного щастя. Водночас, 16 % респондентів зазначили, що вони нещасливі або скоріше нещасливі (8 % відповіли «Скоріше ні, ніж так», ще 8% обрали відповідь «ні»))» [22]. Незважаючи на зниження рівня щастя українців, в умовах жорстокої війни кількість щасливих українців утримі більша, ніж нещасливих. Значною мірою ці показники засвідчують силу духу українців та їх віру у майбутнє і прагнення до щасливого життя.

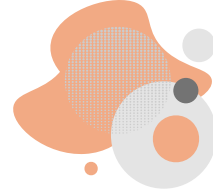
Якщо говорити про подолання різних форм відчуження в повоєнній Україні, то як зауважує В. Фадєєв українцям принципово слід визнати необхідність переходу до мирного життя, а це завбачує процеси «роззброєння, демобілізації, виявлення та затримки воєнних злочинців, налагодження поліцейних функцій та судової системи, творення нового вільного публічного простору для реалізації ініціатив громадських організацій і самоврядування» [23, с. 112]. Ефективність цих процесів і відповідність нормам міжнародного права так чи інакше має співвідноситися з наглядом міжнародних організацій (ООН, ЄС, ОБСЄ, ПАРЕ та ін.).

Для покращення духовної опіки над українськими біженцями Л. Филипович пропонує цілий комплекс заходів. Серед них особливо важливими є розширення можливостей з боку українських релігійних інституцій безкоштовних (або фінансованих меценатами) курсів іноземної мови для священників, які будуть працювати за кордоном з українськими біженцями; активізувати відкриття нових магістерських програм або

спеціалізацій, в межах яких можна було б готувати кадри у сфері духовної опіки над біженцями; забезпечити українських біженців за кордоном українськими виданнями Святого Письма та богослужбової літератури; активізувати поширення радіо- та телепроекти, YouTube контент, які б популяризували життя церков, мігрантів, віруючих людей, об'єктивно висвітлювати їх роль у державотворчих і культуро творчих процесах, у боротьбі із агресором [14, с. 295]. У підсумку це зможе певним чином нівелювати гуманітарну катастрофу в житті мільйонів українців, що стала наслідком неспровокованої російської агресії проти України.

Якщо говорити про більш комплексний підхід до проблеми повернення українських біженців у післявоєнний період, як наголошує Д. Ткач запропонував механізми, то слід звернутися до цілого комплексу заходів, які будуть охоплювати: гідну оплату праці, створення нових робочих місць і забезпечення конкурентоспроможних зарплат, грантові програми для підприємців, доступне житло і програми пільгового кредитування, доступ до освіти і перекваліфікації у відповідності з якісно новими вимогами ринку праці, загальне покращення умов життя в Україні, включаючи доступ до медичних послуг, освіти та інших соціальних благ [15, с. 284]. У підсумку цей комплекс заходів може сприяти поверненню в Україну у післявоєнний період найбільш активної працездатної частини українських біженців.

Висновки. На підставі дослідження різних форм і виявів відчуження в українському суспільстві встановлено, що однією з магістральних форм відчуження в сучасному українському соціумі є поява внаслідок військової агресії РФ мільйонів внутрішньо переміщених осіб і біженців з нашої держави, які виявилися відчуженими від своїх домівок, життєвого світу, робочих місць, втратили практично все своє майно і опинилися без засобів для виживання. І перспективи повернення мільйонів біженців до України значною мірою залежать від тривалості російсько-української війни.

Незважаючи на закономірне зниження рівня щастя українців в умовах жорсткої і трагічної війни, на сьогодні кількість щасливих українців більша втричі, ніж нещасливих. Значною мірою ці показники засвідчують силу духу українців та їх віру у майбутнє і прагнення до щасливого життя. Хоча демографічна ситуація в Україні залишається вкрай складною в умовах російсько-української війни, значну частину біженців з країни, високу смертність і низьку народжуваність, дані на кінець 2024 року спростовують поширювані російськими пропагандистами наративи про прагнення українців залишити Україну. Більшість українців, незважаючи на всі випробування, прагнуть жити і розбудовувати українську державу.

У контексті механізмів реінтеграції українських біженців та налагодження їх комунікації з українською державою у післявоєнний період важливим є вирішення проблем демобілізації, виявлення та покарання воєнних злочинців, налагодження поліцейських функцій та судової системи, творення нового вільного публічного простору для реалізації ініціатив громадських організацій і самоврядування, забезпечення в Україні гідної оплати праці, створення нових робочих місць, грантові програми для підприємців, доступне житло і програми пільгового кредитування, доступ до освіти і перекваліфікації у відповідності з якісно новими вимогами ринку праці. У площині подолання відчуження українських біженців у країнах прийняття важливою є підтримка українськими церквами мовної підготовки священників для духовної опіки українців за кордоном, забезпечення біженців за кордоном україномовними виданнями, зокрема Святого Письма та богослужбової літератури, активізація поширення україномовного контенту радіо- та телепроектів, YouTube-каналів та ін., які б сприяли збереженню інформаційних і соціокультурних зв'язків біженців з Україною.

Перспективними для сучасної української соціальної філософії залишаються емпіричні дослідження за допомогою опитувань проявів

відчуження у країнах перебування біженців та моделювання сценаріїв їх реінтеграції в українське суспільство, аналіз сутнісних проявів відчуження внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Пер. з нім. П. Таращука. Науковий редактор перекладу Ю. Кушаков. Київ: Основи, 2004. 548 с.
2. Маркс К. Економіко-філософські рукописи 1844 року. *Маркс К., Енгельс Ф. З ранніх творів*. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1972. С. 483–616.
3. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ: «Основи», 2004. 230 с.
4. Войтович Н. М., Бричка Б. Б. Бідність в Україні: історико-економічний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. № 1. Том 33 (72). С. 14–20.
5. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу; Нац. академія наук України, Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. Умань : «Сочінський М.М.», 2020. 456 с.
6. Полякова С., Когатько Ю. Бідність українських пенсіонерів: довоєнна ситуація і вплив війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023, № 2 (52). С. 92–109.
7. Пищуліна О. М. Соціальна невизначеність у цифровому світі. *Другі гальчинські читання*. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (31 жовтня 2024 р., м. Київ). Київ, 2024. С. 85–87. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2025-01/tezi-gch-2-verstka_gotove_02_04_01_25.pdf (дата звернення: 05.06.2025).
8. Kovtun N. M., Polishchuk O. P., Kovtun Yu. V. Disappearing professions: labor market transformation in the condition of modernization challenges of post-

industrial society. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2022. Vol. 1 (91). P. 17–29.

9. Ковтун Н. М., Янішевський О. Л. Любов до професії як спосіб подолання відчуження: антропологічні та історико-філософські аспекти. [Електронний ресурс]. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17003023> (дата звернення: 26.10.2025).

10. Ковтун Н., Панчук І. Відчуження людини від професії як актуальна проблема сучасної філософії. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2025. Вип. 1 (97). С. 94–103. URL: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1\(97\).2025.94-103](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1(97).2025.94-103) (дата звернення: 04.09.2025).

11. Ковтун Н., Шкіль Л. Відчуження від мови як фактор руйнування ідентичності: теоретико-методологічні та антропологічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 58. С. 86–93.

12. Закірова С. Українські біженці від війни: аналіз інформаційних ресурсів підтримки. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 54–81. URL: <https://doi.org/10.15407/np.67.054> (дата звернення: 18.09.2025).

13. Кириченко В. В. Соціально-психологічний портрет поляків та українців в умовах війни (порівняльний аналіз). *Психологічні студії*. № 3. С. 51–56.

14. Филипович Л. Сучасна міграція українців як наслідок російської агресії: проблема духовної опіки. *Grail of Science*. 2022. № 18-19. С. 291–296.

15. Ткач Дм. Як повернути українців Україні: економічні, соціальні, психологічні та культурологічні фактори. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 4 (76). С. 277–286.

16. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.

17. Внутрішньо переміщені особи. *ІОЦ (ICC)*. 13.06.2025. URL: <https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 20.07.2025).

18. Millions Assisted, Millions More Still in Need Two Years into Ukraine War, Says IOM. 22 February 2024. URL: <https://www.iom.int/news/millions-assisted-millions-more-still-need-two-years-ukraine-war-says-iom> (дата звернення: 27.06.2025).

19. Опитування українських біженців у Німеччині, Польщі та Чехії: задоволеність життям закордоном, повернення в Україну, інтерес до ситуації в Україні. *КМІС*. 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1408&page=17> (дата звернення: 25.06.2025).

20. Динаміка готовності переїхати жити до США або ЄС у разі отримання громадянства цих країн. *КМІС*. 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1430&page=13> (дата звернення: 17.05.2025).

21. Стресові ситуації в житті українців. *КМІС*. Грудень 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1472&page=8> (дата звернення: 25.05.2025).

22. Динаміка самооцінки щастя населення України з 2001 до 2024 року. *КМІС*. Березень 2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1508&page=5> (дата звернення: 27.03.2025).

23. Фадєєв В. Старі та нові відмінності: соціальна (ре)інтеграція після війни. *Філософська думка*. 2023. № 2. С. 99–116. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.099>